

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA ANADOLU'DA YABANCI
TÜCCARLAR
*FOREIGN TRADERS IN ANATOLIA DURING THE AGE OF ASSYRIAN
TRADE COLONIES*

Gamze İME

Doktora Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
Ph.D. Candidate, Aksaray University, Institute of Social Sciences, Department of History

gamzeimee@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9943-085X

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
2/2, Eylül - September 2020 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi-Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **03.07.2020**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **08.08.2020**
Sayfa-Pages : **189 – 207.**

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: İME, Gamze, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu’da Yabancı Tüccarlar”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/2, Eylül 2020, ss. 189 – 207.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

2/2, Eylül - September 2020

189 – 207

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA ANADOLU'DA YABANCI
TÜCCARLAR
*FOREIGN TRADERS IN ANATOLIA DURING THE AGE OF ASSYRIAN
TRADE COLONIES*

Gamze İME

Öz

Ticaret yaşamın şüphesiz vazgeçilmez gereksinimlerin biridir. Bu yüzden insanlar arası ilişkilerin başlamasıyla ticaretin tarihi başlamıştır. Ticaret ve pazar anlayışı eski çağlardan beri vardır ve birbirine sıkıca bağlıdır. Anadolu'nun uluslararası düzeydeki ticari faaliyetlerine dair ilk izler hakkında bilgi sahibi olmamızda arkeolojik ve filolojik buluntular en önemli kaynaklardır. Kayseri'nin 25 km ötesinde yer alan Kültepe Höyüğü MÖ 2. binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Eski Asur lehçesiyle yazılmış çivi yazılı tablet koleksiyonuna sahiptir. Söz konusu belgelerin büyük bir kısmı Asurlu tüccarlara ait olup Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan dönem hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bugün sayıları 25.000'e yaklaşmış bu belgeler, Anadolu'da 2. binyılın başlarından itibaren ağırlıklı olarak Asurlu tüccarların bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Anadolu'ya ticaret için gelen yabancı tüccarlar ve onların ticari faaliyetleri ele alınacaktır.

Abstract

Trade is undoubtedly one of the indispensable requirements of life. Therefore, the history of trade has begun with the beginning of relations between people. The understanding of trade and market has existed since ancient time and is firmly interconnected. Archeological and philological findings are the most important sources in our knowledge about the first traces of the commercial activities of Anatolia. Located 25 km beyond Kayseri, Kültepe Mound has a collection of cuneiform tablets written in the Old Assyrian dialect dated to the first quarter of the 2nd Millennium BC. Most of these documents belong to Assyrian merchants and contain important information about the period called Assyrian Trade Colonies Age. Today, the number of these documents is close to 25,000, showing that there were mainly Assyrian merchants in Anatolia since the beginning of the 2nd Millennium. In this study, foreign traders who came to Anatolia about 4000 years ago and their commercial activities will be discussed.

Anahtar Kelimeler: Tüccar, Eski Anadolu, Kültepe, Ticaret.

Keywords: Merchant, Ancient Anatolia, Kültepe, Trade.

Giriş

Bilindiği üzere insanlar Yontma Taş Devri'nde yaşamlarını avcı ve toplayıcılıkla geçiriyorlardı. Neolitik Devir ile birlikte tarım insanoğlunun hayatına girmiş ve buna bağlı olarak ürettiklerinin haricinde başka birçok mallara da ihtiyaç duymuşlardır. İhtiyaç duydukları mallarla ürettiklerini değiş-tokuş yapmışlardır. Bu, önce yakın komşular arasında daha sonra ise büyük topluluklar arasında uygulanmıştır.¹ Arkeolojik ve filolojik kaynaklar MÖ 3. binde Mezopotamyalı, 2. binde ise hem Mezopotamyalı hem de Suriyeli tüccarların Anadolu'ya ticaret için geldiklerini göstermektedir.

Anadolu'ya Gelen Tüccarların Menşeleri

Akad; Akad Devleti'ni kuran Samilerin (MÖ 2350-2150) Mezopotamya'nın orta kesimlerine MÖ 2500 yıllarında geldikleri varsayılmaktadır.² Devlet, ismini başkent olarak kurulan Aggade³ (günümüzde Akad olarak kullanılmaktadır) kentinden almıştır. Aggade'nin önemi, bölgenin yol güzergâhlarının üzerinde ve diğer büyük şehirlerin yakınında olması nedeniyle oldukça zengin ve stratejik bir şehir olmasıdır. Tevrat'ta Agade adının Akad olarak geçmesi ise modern dönemi etkilemiş ve tarih biliminde bu isimle anılmasına neden olmuştur.⁴ Devleti kuran kişi Sargon'dur.⁵ Akad, Doğu Samileri'nin merkezi olan, yeri henüz belirlenememiş ve bugünkü Bağdat Kenti'nin güneyinde bir yerde aranan yerleşimin adıdır. Akadlı Sargon, Sümer Kralı Lugal-zaggesi'ye karşı sefere çıkmış ve Sümerleri yenerek Akad İmparatorluğu'nu kurmuştur.⁶

Asur; Aslen Kuzey Irak'ta, Dicle kıyısında bulunan Aşur/Asur şehri ve çevresinde yaşayan Sami topluluktur. Mısır dâhil olmak üzere Ön Asya'nın büyük bir kısmını içine alacak kadar genişlemiş ve bölgenin en büyük imparatorluklarından biri olmuşlardır.⁷

Ebla; En eski dönemlerden beri çivi yazılı belgelerde kaydedilmiş olan ve şimdiki adı Tell Mardikh olan Ebla, Halep'in 53 km güneybatısında yer almaktadır. Krallık, en güçlü dönemlerinde (MÖ 2600-2240) Kuzey Suriye, Lübnan ve Kuzey Mezopotamya'nın bir kısmına egemen olmuştur. Mısır, İran ve Sümer gibi uzak coğrafyalarla ticari ve diplomatik ilişkiler kurmuştur.⁸

Amurru; Amurrular, Aramiler ve İbraniler gibi Batı Sami kökenli toplumlardan biridir.⁹ Amurru ülkesi, Suriye sahillerinin başındaki ticari rotayı kontrol ediyor ve Mısır'a giden kara ve deniz güzergâhının üzerinde bulunuyordu. Binyıl sonlarında Suriye'den hareketlenerek Fırat üzerinden kabileler halinde Mezopotamya'ya gelmişlerdir. Sümerce'de MAR.TU (batı), Akadca'da Amurrum olarak adlandırılan bu toplum, literatürde İbranice

¹ Bozkurt, 2010: 157-158.

² Bahar, 2013: 44.

³ Antik kaynaklarda şehrin konumu verilmesine karşın günümüzde Agade'nin yeri bulunamamıştır.

⁴ Kramer, 2002: 460.

⁵ Bahar, 2013: 44.

⁶ İplikçioğlu, 2013: 50.

⁷ Gökçek, 2015: 64.

⁸ Britannica, 1992: 602.

⁹ Memiş-Bülbül, 2012: 5.

biçiminden dönüştürülen Amoritler olarak da anılırlar.¹⁰ Amurrular hakkında bilinenler, diğer kavimlerin yazılı vesikalarında yer alan parça parça bilgilere dayanmaktadır. Bunların başında Mezopotamya ya da Suriye kökenli çivi yazılı kaynaklar gelmektedir. Aynı zamanda Mısır kaynakları da az da olsa bilgi verir. Yazısız olan kaynaklar ise daha az kayda değerdir. Çünkü Amurrular ile ilgili arkeolojik veriler son derece azdır.¹¹

Subartu; Subartu ülkesi, genel olarak Asur memleketi ile Zagros Yaylası arasındaki dağlık alanı da kapsayan bir coğrafi bölge olarak kabul edilmektedir.¹² Ayrıca Asur memleketi ile bağlantılı bir coğrafi bölge olarak da tanımlanmaktadır. Bir başka iddiaya göre Ön Asya coğrafyasının eski topluluklarından olan Gut/Kut topluluğunun memleketi Oxus (Amu Derya) ile Hazar Gölü'nün doğusu arasındaki bölgede yer alır. Subartu ülkesi ise bu bölgenin doğusunda yer alır.¹³

MÖ 3. Binyıl

Arkeolojik veriler incelendiğinde Koloni Çağı'ndan önce de Anadolu ve diğer kavimler arasında da bir ticari iletişimin olduğu ele geçen bulgulardan anlaşılmaktadır. Bahsi geçen dönemde Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticari ilişkileri gösteren arkeolojik verilerden en önemlisi Kütahya'nın 25 km. kuzeybatısında yer alan Seyitömer Höyük'teki Linyit İşletmesi rezerv sahası içerisinde ele geçen on adet silindir Akad mühürdür. Höyük, etrafındaki depo odalarından çok sayıda buluntu vermiştir.¹⁴ Bunun yanı sıra Kayseri yakınlarındaki Kültepe Höyüğü'nde ele geçen mühür baskıları da Akadlı tüccarların Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan bir diğeridir.¹⁵ Mühür baskılara ek olarak, İTÇ'nin geç döneminde de (İTÇ III) silindir mühürlü izler taşıyan bullalar bulunmuştur. Bu bullaların, Kuzey Suriye veya Mezopotamya'dan gönderilen paketlere bağlanmış oldukları düşünülmektedir. Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen ve sayıları 1000'i geçmiş olan söz konusu mühür baskılar ve bullalar Kültepe'nin bu dönemdeki uluslararası bağlantılarını açıkça göstermektedir.¹⁶

Filolojik çalışmalar da MÖ 3. binde Akadlı tüccarların Anadolu'da bulduklarını doğrulamaktadır. Akadlı tüccarların MÖ 3. binde Anadolu'da ticari faaliyetlerde buldukları Akadca nüshası Tel-El-Amarna'da, Hititçe nüshası Boğazköy'de bulunan, Akad Kralı Sargon ve torunu Naram-Sin'in Anadolu'ya yaptığı askeri seferleri anlatan Şar-Tamhari (muharebenin kralı) metinlerinden öğrenilmektedir. Metne göre Anadolu'nun Puruşanda (Acemhöyük) şehrinde oturan Akadlı tüccarlar Sargon'un huzuruna çıkarak Anadolu'lu bir kral olan Nur-daggal'a karşı Sargon'dan yardım istemişlerdir. Metinde Sargon'un Nur-daggal'ın şehrini ele geçirdiğinden ve şehrin surlarını yıktığından bahsedilir.¹⁷ Şehrin zapt edilmesinden sonra Akad kralı, şehir

¹⁰ Köroğlu, 2006: 96-97.

¹¹ Memiş-Bülbül, 2012: 11.

¹² Kılıç, 2012: 667.

¹³ Sever, 1987: 421.

¹⁴ Bilgen, 2015: 142.

¹⁵ Kulakoğlu ve Öztürk, 2015: 2.

¹⁶ Kulakoğlu ve Öztürk, 2015: 3.

¹⁷ Yiğit, 2000: 21-22.

kapısı ile ilgili bir emir verir. KBo 22.6 IV 23'-25' (// KBo 12.1 IV 4-7)'deki tasvir, Soysal tarafından şu şekilde yorumlanmıştır;

“Puruşhanda şehri surları (ve) şehir kapısını ayrı ayrı yıksınlar. Onların (= Sargon ve Nurdahhi'nin) [res]imlerini yap ve onları şehir kapısına yerleştir. Nurdahhi(nin) [tas]viri senin(kinin) önünde hazı[r] dursun ve sana kadeh tutsun”.¹⁸

Belgelerde ayrıca Sargon'un torunu Naram-Sin'in de Anadolu'ya bir sefer düzenlediği ve 17 krallıktan oluşan bir koalisyona karşı mücadele ettiği de anlatılmaktadır. Söz konusu belgelerden Naramsin'e karşı büyük bir isyanın ve Akad kralının bunlara karşı mücadelesinin anlatıldığı “17 düşman kral” kompozisyonu (KBo 3.13) eski Anadolu tarihi için oldukça önemlidir. Çünkü burada Naramsin'in düşmanları arasında bazı (merkezî) Anadolu şehir devletlerinin de anılmıştır. KBo 3.13'de düşman kralların listesi verildikten (öy. 9'-15') hemen sonraki satırlarda (öy. 16'-18') Naramsin'in düşmanlarına karşı olan bir savaşı tasvir edilmiştir. İlgili kısımda tam olarak korunmamış ‘savaş’ anlamına gelen MĒ.KALAG.[GA] kelimesi ‘korkunç/zorlu savaş’ olarak tercüme edilmiştir. Savaş tasviri ile ilgili iki satır Soysal tarafından şöyle yorumlanmıştır;

16' [ŠU.NÍGI]N 17 LUGAL.MEŠ A-NA MĒ.KALAG.[GA-YA? k]u-i-e-eš ti-i-e-erša-ašhu-ul-l[a-nu-un]

17' [ku-na-a]n-da-an ÉRIN.MEŠ-an ħar-p[u³³-uš ti-i]t-ta-nu-nu-un še-er-ra-pa GEŠTIN-an ši-pa-an-d[a-a]h-ħu-un]

“Zor[u] savaşı[ma] giren [topla]m onyedinci kralı yen[dim.] (S) [Ö]lü asker küme[lerini] is[tif]ledim, üzerlerine şarap sun[dum.]”¹⁹

Sargon ve torunu Naram-Sin'in, Anadolu ile yakından ilgilenmelerinin temelinde, Anadolu'nun hammadde kaynaklarının bolluğu, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gibi ekonomik sebepler yatmaktadır. Akadlı tüccarların Anadolu'daki ticari aktivitelerini gösteren arkeolojik ve filolojik kayıtlar 3. Binyılın sonlarına doğru Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ilişkileri açık bir şekilde göstermektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki filolojik belgeler yukarıda da değinildiği gibi İTÇ III döneminden bahseden Geç Tunç çağı belgesidir. Yani kendisinden nerdeyse 800 yıl öncesini anlatan bir belge ve tarihi gerçeklik payı tartışmaya açıktır.

MÖ 2. Binyıl

MÖ 2. Binyıla gelindiğinde ise Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticari faaliyetlerin düzenli bir hâl aldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Asurlu tüccarlar Anadolu ile sıkı bir ticari ilişki kurmuşlardır. Asur ve Anadolu arasındaki ticaretin başlangıç tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ticaret başlangıçta kervanların Kaniş ve Hahhum (Samsat) gibi stratejik pazar yerlerine alışveriş için uğramasıyla başlamıştır. Yerel yetkililerin onaylaması üzerine tüccarlar zamanla bu gibi önemli şehirlere yerleşmenin ticari açıdan daha çok fayda sağlayacağını düşünerek koloniler ve ticaret merkezleri şeklinde yerleşimler oluşturmuşlardır. 1983'te I.Erişum'un mühür baskısını

¹⁸ Soysal, 2017: 225

¹⁹ Soysal, 2015: 256-258

taşıyan iki adet kil zarfın bulunması bu yerleşimlerin onun döneminde ortaya çıktığını gösterir.²⁰

Eski Asur kara ticaretinin esas amacı, Anadolu'dan altın ve gümüş alarak bunları Asur'a götürmek ve Anadolu'ya satılmaları için lapiz lazuli (değerli bir taş), kalay ve yünlü kumaşlar göndermektir. Bu kara ticareti Eski Asur Devri'nde Anadolu ile Asur arasında gidip gelen kervanlarla yapıyordu. Bu alım satım işleminin aşamaları şöyledir; gönderilecek malların satın alınması, malların kervanlara yüklenip Anadolu'ya gönderilmesi, hedef bölge belirlendikten sonra altın ve gümüş alabilmek için bu malların satılması ve istenen mallar alındıktan sonra bunların kervanlara yüklenerek Asur'a götürülmesi.²¹ Yani Asurlu tüccarlar Anadolu'nun bazı ihtiyaçlarına cevap vermek ve ülkelerinin de ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Anadolu ile sıkı bir ticari ilişki kurmuşlardır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Asurlu tüccarların Anadolu'da ticaretle uğraştıkları yaklaşık 250 yıllık zamanı kapsar. Bu dönemde, Asur Devleti ile Anadolu'da hüküm süren krallar arasında yapılan anlaşmalar ve belirlenen esaslar çerçevesinde, Asurlu tüccarların ticaret yapma özgürlüğüne kavuşarak ticaretlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde ticaret bütünüyle onların elinde bulunuyordu. Sadece Asur'dan getirdikleri malları satmamışlar, Anadolu dâhilinde her türlü ticari malları (çeşitli kumaşlar, madenler, özellikle altın ve gümüş, değerli taşlar vb.) alıp-satarak Kültepe-Kaniş'teki ticarete söz sahibi olmuşlardır. Ayrıca her ne kadar kayıtlarda olmasa da Asurlu tüccarların Anadolu'daki başka şehirlere gittiği de söylenebilir.

Koloni Çağı olarak adlandırılan bu dönemde Anadolu'da hüküm süren krallar ve şehir beyleri saraylarının ihtiyacı olan kumaş, kalay ve benzeri malları elde etmek amacıyla, Asurlu tüccarlara bir takım ticari ayrıcalıklar sağlamışlardır. Tüccarlar, oturdukları şehrin sarayının ihtiyaç duyduğu malları getirmek, vergi ödemek ve kaçakçılık yapmamak şartıyla can ve mal güvenliğini beylere teslim etmişlerdir. Tüccarlar, kendi sistemlerini kurmuşlar, ticaret odalarına bağlı kalarak, kendi takvimlerini, ölçü ve tartılarını, kendi örf, adet ve geleneklerini yaşatarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Böylece, Asurlu tüccarlar Anadolu dâhilinde yerli beylerin müsaade ettiği malları alıp satma hakkını elde etmişlerdir.²² Kimi zaman da Asurlu tüccarların yerli beylerin ülke dışına çıkışını yasakladığı malları dışarı çıkarmaya kalkışmalarından veya gümrükten mal kaçırmaktan dolayı tutuklandıkları görülmüştür.²³

Saraylarda, tüccarların mallarına el konulmuş, bazen çok sert muameleye maruz kalmışlar ve mallarını ancak hukuki yollarla alabilmişlerdir. Bazı şehirlerde, belki de bu yüzden bir koloni kuramamışlardır denilebilir. Buna en güzel örnek Luhuzatia şehridir. Buraya ticari mal getirdikleri halde burada kolonileri yoktur. Yani burada gördükleri sert

²⁰ Veenhof, 2011a: 33-34.

²¹ Veenhof, 2011b: 56-57.

²² Şahin, 2004: 85.

²³ Şahin, 2004: 106.

muamelelerden dolayı sadece ticaretlerini yapıp sabit bir koloni sistemi kurmamışlardır.²⁴

Bilindiği üzere, Anadolu'nun en eski yazılı belgeleri, Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak ifade edilen dönemden kalmıştır. Bu devir adını, MÖ II. 2. Bin'in ilk çeyreğinde Asurlu tüccarların, Asur'a yakın bölgelerdeki ticari faaliyetlerini, Anadolu içlerine kadar yayarak, gelişmiş bir ticaret kolonisi kurmuş olmalarından alır. Tüccarların Anadolu'ya getirdikleri kalay, süs eşyaları, çok çeşitli kumaş ve dokuma ürünleri gibi mamuller, bu ticaretin temel malzemelerini oluşturuyordu. Tüccarlar bunları Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde oluşturdukları ve metinlerde adları kârum ve wabartum olarak kaydedilen yerlerde pazarlamışlardır.²⁵

Anadolu'ya getirilen bu eşyaların sadece Asur'da üretilmediği veya işlenmediği, bunun yanında Asur'a komşu olan diğer bölgelerden de toplanarak Asur üzerinden taşındıkları metinlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, tunç, yaklaşık %90'ı bakır ve %10'u kalaydan oluşan bir alaşımdır. Tuncun üretimi için en önemli madde kalaydır. Kalayın ise kesin olmamakla birlikte Asur'a Elamlı kervanlar vasıtasıyla Susa'dan getirildiği düşünülmektedir.²⁶ Susa'dan gelen kervan yolunun geçtiği bölge olan "Aşağı Ülke"²⁷ (Aşağı Ülke olarak ifade edilen bölge kabaca Konya ve çevresidir) üzerinden gelen kervanların Asur'a gelirken çeşitli sebeplerden dolayı geciktiği zamanlar olmuştur. Böyle bir durumda ihtiyaç halinde ülkede kalay her zaman mevcuttu. Bunun yanı sıra kalay ayrıca Asur'da gümüş karşılığı da alınırdı ve her biri yaklaşık 5 kg ağırlığında olan levhalar halinde getirilirdi.²⁸

Son yıllarda yapılan bazı yeni kronoloji çalışmaları sayesinde Asur-Anadolu arasındaki ticaretin hangi devirde organize bir hâl aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 1991 ve 1992 kazı yıllarında bulunmuş ve birkaç yıl önce Leiden Üniversitesi Profesörlerinden K. R. Veenhof'un yayınladığı iki limum listesi²⁹ ve buna ek olarak Prof. Dr. Cahit Günbattı'nın yayınladığı üçüncü bir listenin³⁰ ortaya çıkması Eski Asur Devrine dolayısıyla Kültepe'nin kronolojisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu listeler, tüccarların faaliyet dönemlerinin neredeyse yıl yıl takip edilmesini mümkün kılmaktadır.³¹ Yıl eponimi olan kimseler için kullanılan ve Eski Asur devrinde senelere adı verilen limum unvanı, Anadolu'da tarihlendirmenin yanı sıra başka bir görev yapan ve aynı zamanda ticaretle de uğraşan kimseler için de kullanılmıştır. CCT 1, 4 no.lu metinde kumaşların fiyatı olan gümüşün Enna-Su'en'in limum'luğunda ödeneceği belirtildikten sonra, iki kişinin daha limum oldukları kaydedilmiştir. Aynı metnin devamında limum olan üç kişinin kârum adına gümüş kabul ettikleri görülmektedir. Kt. c/k 272 no.lu metinde ise kaydedilenler şöyledir:

²⁴ Şahin, 2004: 106.

²⁵ Veenhof, 2011b: 57.

²⁶ Veenhof, 2011b: 57.

²⁷ Alparslan, 2010: 136.

²⁸ Veenhof, 2011b: 57.

²⁹ Veenhof, bu metni "Kültepe Kazılarının 50. Yıl Dönümü Kutlama Sempozyumu"nda bildiri olarak sunmuştur. Bkz. "The Old Assyrian List of Year Eponyms Corrections, Additions and Its Chronological Implications"

³⁰ Günbattı, 2018: 103-132.

³¹ Albayrak, 2000: 35.

“Limum-memurunun mühürlediği evin fiyatı için senin muzzizum-memurlarına (kaç kere) gittim ve şöyle söyledim: ‘İşte, limum-memuru evi mühürledi.’ Onlar şöyle söylediler: ‘Biz ne yapalım!’”³²

Asur şehri önemli bir ticari mal üretim merkezi değildi. Örneğin üretilen kumaş, kadınlar tarafından küçük boyutlarda ve sadece tüccarların evlerinde yapılıyordu. Söz konusu dönemde, Anadolu'da ilgi gören kaliteli yün kumaşları elde edebilmek için orta ve güney Mezopotamyalı olan Akadlı tüccarları (2. Bin yılda Babil, İsin, Larsa gibi kentleri kapsamaktadır) ülkelerine çekmek istemişlerdir. Üstelik Asur, yalnız kumaşlar için değil, kendi ülkelerinde bulunmayan, Güney Mezopotamyalıların Umman civarından temin ettikleri bakır madeni için de Akadlı tüccarlar ile sıkı bir ticari ilişki kurmuştur.³³

Asurluların Anadolu'daki Teşkilat Yapısı

Asurlu tüccarlar, Orta Anadolu'da ve Güneydoğu'da bulunan 40 kadar şehirde, tabletlerde kārūm ve wabartum olarak yazılan ticaret kolonileri kurmuşlardır. Kolonilerin yönetim merkezi Kültepe-Kaniş'teki kārūm olarak belirlenmiştir. Bu da bize Asurluların buralarda ticaret yaptıklarını gösteren önemli kanıtlardan biridir. Öte yandan Kaniş'in kārūm yönetim merkezi olarak belirlenmesi, söz konusu yabancı tüccarların Anadolu'daki ticaret merkezlerinin Kültepe olduğunu gösterir.³⁴ Asurlu tüccarların ticari teşkilat ve sistemleri şöyledir;

Karum Teşkilatı

Asurlu tüccarlar, merkezi Asur şehrinde bulunan, Asur Şehri Devleti'ne bağlı olarak kurdukları kārūm daireleri sayesinde ticaretlerini sürdürmüşlerdir. Asur ile Anadolu arasındaki siyasi ilişkilerin yürütülmesinde kārūm önemli bir rol üstleniyordu. Tıpkı bir elçilik gibi, Asur'dan habercilerin getirdiği ticari veya siyasi kararların gerek diğer kārūm ve wabartum'lara gerekse Anadolu sarayına iletilmesinde görev yapmaktaydı. Bunun dışında, Asur'dan gelen malların depolanmasında, saraya çıkarılmasında ve saraya daha önceden çıkmış malların ödemelerinin tahsilinde, tüccarlara yardımcı oluyordu.³⁵

Kārūm dairesinde tüccarların malları depolanarak gümüş ve bakır gibi değerli malları koruma altında tutuluyordu. Birçok metinde bu konu ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bir mektupta (Kt. 4, 58) “Toplam 330 mina bakır içinden 40 mina kaliteli bakırı (ve) 120 mina bakırı senin hissene olarak kārūm dairesine depo ettim.” denilmektedir. Bu hizmetlere karşılık olarak tüccarlar, buldukları yerdeki kārūm dairesine vergi veriyorlardı. Her koloniye ait bir “kārūm dairesi” vardı. Tüccarların isimleri buradaki tabletlerde kayıtlıdır.³⁶

Wabartum Teşkilatı

Anadolu'da Asurlu tüccarların yerleştikleri tüm şehirlerde kārūm teşkilatı bulunmuyordu. Büyük şehirlerde kārūm teşkilatı, küçük şehirlerde

³² Günbattı, 2012: s.123-124.

³³ Erol, 2015a: 427.

³⁴ Günbattı, 2012: 8.

³⁵ Albayrak, 2000: 36-37.

³⁶ Günbattı, 2012: 119.

ise wabartum dairesi bulunuyordu. Bu bilgi kesin olmamakla birlikte Asurlular, ticaret yapacakları şehrin boyutundan ziyade bir kentin ekonomik açıdan önemini de göz önünde bulundurmışlardır. Wabartum dairesi de aynı şekilde Asurlu tüccarların tüm problemlerini çözmek için kurulmuş bir örgüttür. Kārum dairesinin yaptığı gibi, tüccarlar arasındaki davaları sonlandırıyor, tüccarlara kefil oluyor, alacaklarını tahsil ediyor, mallarını depoluyordu. Asurlu tüccarların kārūm ve wabartumlar olarak tüm şehirlerde farklı örgütleri vardı. Bu yapıların kārūm mu yoksa wabartum mu olacağı, o şehirde oturan kolonistlerin sayısına göre oluşturuluyordu ve söz konusu kolonistlerin hepsi de önce Kaniş kārūmuna sonra da Asur Şehir Devleti'ne bağlı bulunmaktaydı.³⁷

Tüccar Dairesi

Kolonilerde etkin kurumlardan biri de “tüccar dairesi” (bēt tamkārīm) idi. Kolonilerde, tüccarlar arasında seçilen kimselerden geniş bir memur kadrosu oluşturulmuştu. Bu kurumun başlıca görevi, mali konularda sıkışan tüccarlara faizle kredi vermektir. Kt. 88/k 97b no.lu metin buna iyi bir örnektir. Burada kız kardeşlerini evlendirmek isteyen üç kardeşin yapılacak harcamalar için gerekli parayı nereden alacakları hakkında bilgi verilmektedir. Metinde Pilah-İştar ve diğer erkek kardeşleri Şu-Zuzu ve Mannum-balum-Aşşur kız kardeşlerini evlendirmek için bir mahkeme tutanağı oluşturmuşlardır. Pilah-İştar diğer kardeşlerine şöyle söylemektedir;

“Kız kardeşimiz büyüdü, (evlenecek yaşa geldi). Gelin, harcanacak kadar gümüşü biz üçümüz kazanç olarak biriktirelim ve (buna ilaveten) tüccar dairesinden faizle gümüş alıp harcayalım ve kız kardeşimizi kocaya verelim.”

Diğer kardeşler de cevap olarak;

“Bizim gümüşümüz yok! Git, bizim sözümüzle masraf (edilecek) kadar gümüşü tüccar dairesinden faizle al, harca ve kız kardeşimizi kocaya ver! Tüccar dairesinden alıp harcayacağın gümüşü ve faizini harca! Gümüş ve faizini ilk ödeme (zamanında) babamızın firmasının stoktaki gümüşünden al ve tüccar dairesine geri öde!”

Burada 3 kardeşin tüccar dairesinden faizle gümüş almasından ve alınan gümüşün tüccar dairesine geri ödenmesinden bahsetmektedir. Bu da tüccar dairesinin önemini gösterir.³⁸

Ticareti Yapılan Mallar

Dokumacılık

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda giysi ve kumaş olarak ticareti yapılan dokumalar, hem Babil/Güney Mezopotamya'dan ithal edilenlerden hem de Asur'da evde kadınların dokudukları mallardan oluşmaktaydı. Akad³⁹ kumaşları ithal edilip Asurlu tüccarlar tarafından ihraç ediliyordu. Akad kumaşları için aracılık yapan Asur, kendi üretimleri olan kumaşları da ihraç ediyordu. Kadınlar evlerinde, Anadolu'da tüccarlık yapan yakınlarının,

³⁷ Günbattı, 2012: 47-43.

³⁸ Günbattı, 2012: 110-111.

³⁹ Akad şehrinin Kuzey Babil bölgesinde olabileceği düşünülmektedir. Bu şehirde üretilen kumaş, şehrin kendi ismi esas alınarak ša akkidīe (akkadīum), “Akadlıların kumaşları” şeklinde geçmektedir. Bkz. Veenhof, 1972: 99.

eşlerinin siparişleri doğrultusunda yünü dokuyup gönderirlerdi.⁴⁰ Yüne duyulan ihtiyacın epey olmasına rağmen Anadolu'dan Asur'a yün gönderilmiyordu.⁴¹ Başka bir kaynağa göre ise az da olsa gönderiliyordu.⁴² Asur'da yün çok pahalı olduğu için Babil'den ithal edilmekteydi.⁴³

Asurlular, Anadolu içerisinde yerli yünün ve yerli dokuma mamullerinin belli türlerinin ticaretini de yapıyorlardı. Yerlilerin ürettiği bu ürünlerin yine yerlilere satılması Asurlulara büyük kazanç sağlıyordu. Şöyle ki Asurlu tüccar, kalay ve kumaşını ticaret yaptığı şehirde yünle değiştirirdi; daha sonra yünü ayrı bir şehirde bakırla değiştirdikten sonra, onu da ayrı bir yerde gümüş veya altın karşılığında satardı.⁴⁴

Kumaşlar

Asur'dan Anadolu'ya ihraç edilen mallar arasında kumaş ve elbiseler başta gelmektedir. Kumaş çeşitleri içinden Akad kumaşı, Abarna kumaşı ve Talhat kumaşı gibi isimlerini ürettikleri yerlerin adıyla alan kumaş çeşitleri de vardır. Kadınların da kumaşların dokunmasında ve ihraçlarıyla ilgili işlerde sorumlulukları vardı. Yirmi kadar kadının Anadolu'ya çeşitli cinsten kumaşlar gönderdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu'daki sarayların kaliteli kumaşların tamamı veya bir kısmı üzerinde ilk satın alma hakları vardı.⁴⁵

Madenler

Bakır

Bakır, Asurlu tüccarların Anadolu'da yaptıkları ticaretin ana ticari mallarından biridir. Tüccarlar getirdikleri kumaş ve kalayı bakırla değiştiriyor ve yerlilere buradan elde ettikleri bakırı gümüş ve altın ya da daha kaliteli bir bakır karşılığında satıyorlardı. Ayrıca birbirleri arasında bakırla da borçlanıyorlardı. Bakır, gümüş ve altın yanında ödeme aracı olarak da kullanılmıştır. Büyük bir kısmı tunç elde etmek için kalayla karıştırılıp kullanılmıştır.⁴⁶

Anadolu bakır yatakları bakımından zengin bir coğrafyadır. Örneğin Hititlerin başkent olarak seçtikleri Hattuşaş (Boğazköy) bölgesinin de maden bakımından zengin olduğu bilinmektedir. MÖ 2. Binyıl başlarında tekstil ve kalay ürünlerini pazarlamak amacıyla Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar, bu maden zenginliğini fark ederek hem kendi ihtiyaçlarını karşılamışlar hem de Anadolu pazarlarında bakır ticareti yaparak büyük kazançlar sağlamışlardır.⁴⁷

Kaynaklarda Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde bakır yatağı olan veya başka yerlerden getirilen bakırın işlendiği kentler; *Durhumit* ve *Tiřmurna* başta olmak üzere *Haburata*, *İştanuwa*, *Kunanamit*, *Šawit*, *Tapařatta*, *Taritar*, *Tuhpiya*, *Puruřhattum*, *Wařhania* ve *Ninařša'dır*. Bakır madeni ile ilgili Kültepe

⁴⁰ Doğan, 2008: 212.

⁴¹ Doğan, 2008: 212.

⁴² Veenhof-Eidem, 2008: 87.

⁴³ Doğan, 2008: 212.

⁴⁴ Çelik, 2014: 49-50.

⁴⁵ Günbatti, 2012: 56-57.

⁴⁶ Günbatti, 2012: 65-67.

⁴⁷ Albayrak, 2016: 25-26.

Metinleri'nde sıkça geçen bu şehir adları bakır madeninin, geldiği kentin adı ile anılmakta olduğunu göstermektedir: *Tiřmurna* bakır, *Tuħpiya* bakır veya *Durhumit* bakır gibi.⁴⁸

Kalay

Kalay tüccarların Anadolu'da pazarladıkları mallar içerisinde ilk sırada idi. Kalayın fiyatı, Anadolu'da Asur'dakine göre iki kat daha fazlaydı. Tüccarlar kalaydan %100 kar ediyorlardı.⁴⁹

Gümüş

Gümüş, hemen her Kültepe tabletinde geçmektedir ve para olarak kullanılan madendi. Alışverişlerde kalay ve bakır genellikle talent (30 kg.) ile tartılırken, gümüş mina (500 gr.) ve çoğunlukla şeql (8 gr.) ile tartılmıştır. Asurlu tüccarlar getirdikleri malları ya doğrudan altın ve gümüş karşılığında satmışlar ya da bakır, yün ve hububat ile değiş tokuş yaparak bunları pazarlamışlardır. Asur'a taşınacak gümüşü hem yerli halka hem de birbirlerine borç olarak vermişlerdir. Ayrıca Anadolu'da elde edilmiş gümüş ve altın mühürlenmiş paketler halinde, daha küçük miktarlardakiler de mühürlenmiş demetler halinde taşınmıştır.⁵⁰

Gümüş her şeyden önce Koloni Çağı'nın en geçerli akçesidir. Gümüş para olarak hem Asurlu tüccarlar hem de yerliler arasında kullanılıyordu. Asurlu tüccarlar Asur'dan getirdikleri kalay ve kumaşları önce bakırla değiştiriyorlardı. Sonra Anadolu'da bulunan tasfiyehanelerde bakırı saflaştırarak gümüşle değiştiriyorlar ve sonunda topladıkları gümüşü Asur'a gönderiyorlardı.⁵¹

Altın

Tüccarlar bu madeni Asur'a götürebilmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Altın Asur'da en gözde yatırım ve borçlanma aracı idi ve büyük şirketlerin ana sermayesini oluştururdu.

Altın bu dönemde sermayenin aslını teşkil etmekteydi. Asurlu tüccarların Anadolu'dan gönderdikleri altın Asur'da onların hesabına geçmekte ve karşılığında mal satın alınarak Anadolu'ya taşınmaktadır. Altın süs eşyası olarak da kullanılmıştır. Altından, bilezik, yüzük, halka ve alınlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Böylelikle bu devirde altın madenin elde edilerek eşya yapımında kullanıldığı gibi, Asurlu tüccarlar getirdikleri kalay ve kumaşlar karşılığında bu madeni alarak Anadolu'nun zenginliğini kendi ülkelerine taşımışlardır.⁵²

Kurşun

Kurşun metinlerde sık geçmez. Kurşun bol bulunduğundan dolayı tüccarlar kurşun ticareti ile fazla uğraşmamışlardır.⁵³ Değeri düşük olduğu ve kolay eridiği için figürönlör Anadolu'da genelde kurşundan dökölmüştür.

⁴⁸ Dercksen, 1996: 15-16.

⁴⁹ Günbattı, 2012: 62.

⁵⁰ Günbattı, 2012: 68-69.

⁵¹ şahin, 2004: 99.

⁵² şahin, 2004: 97-98.

⁵³ Günbattı, 2012: 78.

Kültepe'de bir atölyede kurşundan yapılmış külçeler ve çok sayıda kurşundan yapılmış figürün ve taş kalıpları bulunmuştur.⁵⁴

Aşium

Aşium madeninin Anadolu dışına çıkarılması yasaklanmıştı. Bu madenin de Asurlu tüccarlar tarafından alınıp satıldığı bilinmektedir.⁵⁵

Lulium

Babil ve Asur metinlerinde geçmektedir. Kültepe metinlerinde genellikle bu madenin Şalatuwar (Sakarya Irmağı'nın yakınları olduğu düşünülmektedir) şehrine götürülerek orada satıldığı görülür.⁵⁶

Değerli Taşlar

Amutum: Amutum, altından 5 kat daha değerlidir. Amutummadeni bu değerinden dolayı, altın ve birtumla birlikte Anadolu dışına çıkarılması yasaklanan madenler arasında sayılmıştır.⁵⁷

Husarum: Çok değerli bir taş olup mücevher taşı olduğu düşünülmektedir. Anadolu içinde alınıp-satılmış ve ülke dışına çıkması yasaklanmıştır.⁵⁸

Kırmızı taş: Bu taş da Anadolu içinde alınıp satılan bir mücevher türüdür. Kırmızı akik olabileceği söylenmektedir.⁵⁹

Hematit: Kazılar sırasında ortaya çıkarılan silindir ve damga mühürler çoğunlukla hematitten yapılmıştır. Doğada bolca bulunmasından dolayı ticari değeri pek yoktur. Kültepe metinlerinde sadece iki yerde geçmiştir. Bunlardan birisinde hematitten yapılmış mühürden⁶⁰ diğesinde ise hematit içermeyen bakırdan söz edilmektedir.⁶¹

LapisLazuli: Lapislazuli, Eski Mezopotamya'da kakma malzemesi olarak, çeşitli eşyaların süslenmesinde, takılarda ve mühür yapımında yaygın olarak kullanılmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ticareti yapılan değerli taşlar arasında ilk sıradadır.⁶²

Pappardalium: Metinlerden beyaz renkli bir taş olduğu ve genellikle boncuk ve mühür yapımında kullanıldığı öğrenilmektedir. Bugünkü adı bilinmemektedir.⁶³

Akik: Akik "kırmızı" kelimesinden türetilmiştir. Geçtiği yerlerde sayısı ve ağırlığı verilmesine rağmen fiyatı ve ticareti hakkında fazla bilgi yoktur.

⁵⁴ Günbattı, 2012: 78.

⁵⁵ Günbattı, 2012: 80.

⁵⁶ Şahin, 2004: 101.

⁵⁷ Günbattı, 2012: 80.

⁵⁸ Günbattı, 2012: 82.

⁵⁹ Günbattı, 2012: 84.

⁶⁰ Kt. c/k 441: ³ ku-nu-kam ša ša-du-a-nim

⁶¹ ICK 2, 54: ³ [1] GÚ 30 ma-na URUDU ⁴ [ša] ša-ad-wa-na-am ⁵ la ù-kà-lu

⁶² Günbattı, 2012: 83.

⁶³ Günbattı, 2012: 84.

Anadolulu ve Asurlu Tüccarlar Arasındaki Ticari Kredi ve Borç İlişkisi

Asurlu tüccarlar getirdikleri malları Anadolu halkına satarak genellikle vadeli satış yapıyorlardı. Yerli halka borç verdiklerinde bir senet yapıyorlardı. Yerli halk daha çok ziraatla uğraştığından dolayı borçlarını hasat zamanı veya bağ bozumunda ödüyorlardı. Borcun ödeneceği zamanı belirlemek amacıyla zirai ifadeler kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır;

1-Orak tutma zamanına kadar, orak zamanında, orak tutma zamanından sonra,

2-Ekme işinin bitmesinde,

3-Uttatum isimli tahılın kalınlaşmasında (dolgunlaşmasında)

4-Fazla işlerin yapılmasında, fazla işlerin yapılmasına girişte, fazla işlerin toplanmasına kadar,

5-Ekim işinin ittu'sunda

6-Yeşilliğin başında/ilkbahara kadar,

7-Biranın mayalanma zamanına kadar,

8-İlk zeytin mahsulüne kadar.⁶⁴

Bu senetlere göre eğer vadesi dolduğunda borç ödenmezse aylık olarak faiz ilave ediliyordu. Çivi yazılı belgelere göre Anadolu'da yerleşmiş bir faiz uygulaması vardır. Asurlu tüccarların kendi aralarında borç olarak alıp verdiklerinde uyguladıkları faiz oranı %30'dur. Bu rakamı kârüm dairesi tespit etmiştir. Ancak Asurlu tüccarların yerli halka borç verdikleri zaman uyguladıkları faiz oranı metinlerde değişiklik gösterir. %60'dan %240'a kadar varan yıllık faiz uygulamışlardır. Böylece tüccarlar epey kâr elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra Asurlu tüccarlar Anadolu'daki temsilcilerine kervanlarla birlikte mal gönderiyorlardı ve Anadolu'da satmak üzere Asur'dan aldıkları malı birine emanet ediyorlardı.⁶⁵ Şunu da göz ardı etmemek gerekir ki Asurlu tüccarlar, Anadolu'daki takvimi daha çok yerlilerle yaptıkları ticarete uyguluyorlardı. Kendi aralarındaki ticari ilişkilerde Asur kentinin takvimi geçerliydi.

Belgelere göre Asurlu tüccarlar faizli borç para vererek kârlarını arttırmışlardır. Eski Asurca metinlerde üç farklı faiz uygulaması görülür. Bunlar; "Anapara faizi", "Temerrüt faizi" ve "Bileşik faiz"dir. Asurlu tüccarlar kendilerini hukuken güvence altına almak için yazılı sözleşmeler düzenlemişlerdir. Bu sözleşmelerde sırasıyla kaydedilenler şunlardır; borç miktarı, borç olarak verilen maddenin adı, borçlanan şahıs veya şahıslar, borç veren şahıs veya şahıslar, tarihleme, vade, faiz oranı ve şahitler. Borç veren kişinin hukuki bir talepte bulunabilmesi için bu belgenin olması şarttı.⁶⁶ Genellikle Asurlu tüccarların kendi aralarında yaptıkları faizli borç para verme işlemleri ve anlaşmaları, yerlilerle Asurlular arasındaki anlaşmalar gibi değildi.

⁶⁴ Bayram, 1990: 454-455.

⁶⁵ Şahin, 2004: 86-88.

⁶⁶ Kuzuoğlu, 2016: 317.

Asurluların yerlilere uyguladıkları faiz oranları daha yüksek ve daha kısa vadeliydi.⁶⁷

Çivi yazılı belgelere göre Anadolu'da yerleşmiş bir faiz uygulaması vardır. Asurlu tüccarların kendi aralarında borç olarak alıp verdiklerinde uyguladıkları faiz oranı %30'dur. Ancak Asurlu tüccarların yerli halka borç verdikleri zaman uyguladıkları faiz oranı metinlerde değişiklik gösterir. %60'dan %240'a kadar varan yıllık faiz uygulamışlardır. Böylece tüccarlar epey kâr elde etmişlerdir.⁶⁸

Ticari Faaliyetlerin Geçtiği Belgeler

Akadlı Tüccarlar

Akad kralı Sargon ve torunu Naram-Sin'in askeri seferlerinin anlatıldığı (Şar Tamhari) yazılı belgelerde Anadolu'dan, buradaki krallardan ve kentlerden bahsedilir. Anadolu'nun tarihsel devirlere girdiği MÖ 2. Binyılın başlarında, Kültepe önemli bir merkez olarak anılır. Gerek buradaki büyük yapıların varlığı gerekse kent etrafındaki tahkimat buranın MÖ 2. Binyıl'dan önce de önemli bir merkez olduğuna kanıttır. Kültepe'nin ticaretle ilgili olan rolü bu dönemden önce başlamıştır. Nitekim Sargon ile ilgili yazılı belge (Şar Tamhari) Mezopotamya ve Anadolu arasındaki ticaretin MÖ 3. Binyıl'da organize bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir.⁶⁹ Yani Akadlılar ile ilgili olan bu kısım, Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticari ilişkinin başlangıç zamanının MÖ 2. Binyıl'dan daha gerilere gittiğini göstermesi açısından kayda değerdir. Çünkü Şar Tamhari metnindeki Akad devletinin tüccarları ile Kültepe tabletlerinde bahsi geçen Akadlı tüccarlar aynı grup değildir. Bilindiği üzere Akad devleti bu dönemde ortadan çoktan kalkmıştı. Metinlerde bahsedilen tüccarlar, modern literatürde Babilonyalılar (sonradan Babil kentinin kontrol edeceği ve kültürünü yayacağı çevre coğrafya) denilen grup, Akkad devletinin zamanında kontrol ettiği coğrafyadakilerdir.

Eblalı Tüccarlar

Eblalı tüccarların Anadolu'daki ticari faaliyetleri hakkında 6 Eski Asurca belge bilgi vermektedir. BIN VI 193 no.lu metinde; Eblalı birisine borçlu olunan veya Eblalı birisinden alacaklı olunan 4 mina bakırdan söz edilmektedir. Metnin ilgili satırlarında 4 ma-naEb-lâ-i-um "4 mina bakır Eblalınıdır" ifadesi geçmektedir.⁷⁰ 150 Borç ödenmesiyle ilgili Kt n/k 1388 no.lu metinde ise; "Ebla, tuppam şa hubul Lamassatim, DUMU. Şv-Dagan, Kuzzia amtia u Aba Ebla'im dinim." "Şv-Dagan'ın kızı Lamassatim'in borcuna ait vesikayı bana ver!" cümlesinde "Eblalı Aba" olarak Eblalı bir şahsa atıf yapılmaktadır.⁷¹ Kt 91/k 338 no.lu metin; 3 şeqel gümüşün "yünleri alan" Eblalı bir kişide olduğuyula ilgili bilgi vermektedir. Metinde "3 GÍN KÚ.Biṣ-ti Eb-lâ-i-im ša SĪG.HĪ.A il5-qé-ú" "3 şeqel gümüş yünleri alan Eblalıdır" kaydı mevcuttur.⁷² TPAK 1, 109 no.lu metinde de: "Suea'nın üzerinde Šu-Anum'un 1

⁶⁷ Gökçek, 2015: 54.

⁶⁸ Şahin, 2004: 86-88.

⁶⁹ Yiğit, 2000: 169.

⁷⁰ Erol, 2015a: 432.

⁷¹ Bilgiç, 1990: 186.

⁷² Veenhof, 2017: 186.

mina 4 šeḡel gümüſü vardır. Suea adına Eblalı'ya ödeyecek." denilmekte olup adı belirtilmeyen Eblalı bir şahıstan bahsedilmektedir.⁷³

ATHE 32,17 no.lu metin bakır satın almak için Anadolu'ya çok sayıda Eblalı kişilerin geldiğini ve Kaniş ile Ebla arasında canlı bakır ticaretinin yapıldığını göstermesi açısından çok önemlidir. Metinde; "*eri'um ibaſſi Ebla'w mādutum illikōnimma eri'um ma'dum ina ekallim iſſüqilſunōtima...*" "bakır mevcuttur. Birçok Eblalı buraya geldiler. Onlara sarayda çok bakır tartıldı..." denmekte olup bu ifadeler, Anadolu içerisindeki bakır ticaretinin sadece Asurlu tüccarların tekelinde olmadığını göstermektedir.⁷⁴

Amurrulu Tüccarlar

Anadolu'ya ticaret için gelen Amurrulu tüccarlarla ilgili bilgi veren az sayıda belge mevcuttur. Kt. 79/k 101 no.lu bu metinde; "*DUMU A-ſūr ſu-um-ſu* ¹⁹⁾ *KÜ.Gİ a-na A-ki-dūm*²⁰⁾ *A-mu-ri-im* ²¹⁾ *ù ſu-bi-ri-im* ²²⁾ *ma-ma-an* ²³⁾ *la i-da-an* ²⁴⁾ *ſa i-du-nu* ²⁵⁾ *ú-lá i-ba-laat*" Hiçbir Asurlu Akadlılara, Amurrululara ya da Subartululara altın satmayacak! Satan kişi yaşamayacak (öldürülecek)! ifadesi geçmekte⁷⁵ olup metinden Asurluların aralarında Amurruluların da bulunduğu bazı tüccarlara altın satışının yasaklandığı, bu yasağa uymayan Asurluların ise öldürüleceği anlaşılmaktadır. Bu metnin dışında AKT 3, 75'de "6 ma-na AN.NA ſa a-na a-mu-ri-im", "Amurruluya ait 6 mina kalayı", CCT 2, 49a'da "Amu-ri-en ſa Ni-ih-ri-a", "Nihria'daki Amurrulu" ve CCT IV, 1'deki "a-na A-mu-ri-e", "Amurruluya" ifadeleri Anadolu'daki Amurrulu şahıslar hakkında bilgi veren diğer kayıtlardır. Eski Asurca metinlerde sıklıkla KÜ.BABBARA-mu-ru-um "Amurru gümüſü" ifadesi de geçmektedir. Bu kayıtlar söz konusu yerin önemli bir gümüſ üretim merkezi olduğunu⁷⁶ ve Amurru gümüſünün Anadolu'da alınıp satıldığını göstermektedir.

Subartulu Tüccarlar

Subartulu tüccarların Anadolu ile olan ticari ilişkileri hakkında bilgi veren metin sayısı azdır. Kt 91/k 344 no.lu metinde; ⁷⁾ TUG.Hİ.A *káb-tū-tim SİG5* (silik) *ſa ſu-bi-ri-im Kuni-lúm na-áſ-a-kum* "Subartum cinsi 7 (parça) kaliteli ağır kumaſı Kunilum sana taşıyor", Kt. 97/k 349'da; 2 TUG *ku-sí-té-en ſa ſu-bi-ri-im* "2 (parça) ſubirum cinsi kusitum kumaſı" ve Prag I, 686'daki ... *ni-ib-ra-ra-am lu ſa ſu-bi-ri-im lu ſa a-lim^{ki} luku-sí-tám ſa A-kidi-e* "...ya Subartu ya da Asur cinsi *nibrarum* kumaſını ya da Akkad cinsi *kusitum* kumaſını ...." şeklindeki ifadelerden Subartu'nun bir kumaſ üretim merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Kt.92/k 386 no.lu belgede ise "Iphurum'un oğlu ſöyle (cevap verdi): Neden gümüſ ſu-İſtar'ın gümüſü (oluyor muſ)? Ben ſu-İſtar Subartu'da dava edeceğim" denilmektedir. Buradaki Iphurum'un oğlu ſallim-Aſſur'un ſu-İſtar'ı Subartu'da dava edeceği bilgisi Subartu bölgesinde bir Asur kolonisinin bulunduğunu ve Koloni Devrinde mahkemelerin sadece Kārum ve Wabartum merkezlerinde bulunmadığı şeklinde değerlendirilmektedir.⁷⁷

⁷³ Michel-Garelli, 1997: 178-179.

⁷⁴ Erol, 2015b: 90.

⁷⁵ Erol, 2012: 2.

⁷⁶ AKT 1, 28; Kuzuoğlu, 2007:147.

⁷⁷ Erol, 2012: 3-5.

TC III, 170 no.lu metindeki 1 *ma-na* KÜ.BABBAR *a-na Sú-ba-ri-im a-ši-ib-tim nidi-in* “1 mina gümüşü faizli (borç) olarak Subartuluya verdim”, CCT III, 25 no.lu metindeki ... *am-tám / šu-ub-ri-tám li-iš-a-ma-ki-im* “Senin için Subartulu bir kadın köle satın alsın” ve Kt. 79/k 101 no.lu metinde; “DUMU A-şür şu-um-şu ¹⁹KÜ.Gİ a-na A-kidi-im ²⁰A-mu-ri-im ²¹ù Şu-bi-ri-im ²²ma-ma-an ²³la i-da-an ²⁴şa i-du-nu ²⁵û-lá i-bala-a” (Hiçbir Asurlu Akadlılara, Amurrululara ya da Subartululara altın satmayacak! Satan kişi yaşamayacak (öldürülecek)!)⁷⁸ şeklindeki ifadeler isimleri belirtilmeyen Subartulu şahıslara ve tüccarlara dair örnekler olarak karşımızda durmaktadır.

Diğer Tüccarlar

Kültepe tabletleri arasında kökenleri hakkında bilgi verilmeyen fakat “yabancı” olarak tabir edilen tüccarlardan da bahsedilmektedir. H. Erol tarafından yayınlanan Eski Asurca 3 mektupta “yabancı” kelimesi (Akadca “ubrum”) ilk defa ticari bir taraf olarak kaydedilmiştir (genel anlamda yabancı tüccar anlamında kullanmıştır). Mektupların yazarları buldukları şehirlerde yabancılar olmadığı için mallarını satamadıklarından bahsetmektedirler.⁷⁹ Mektuplar Aşşur-bāni'nin oğlu olan Şu-İştar'a, onun genelde bakır ticareti ile ilgili işlerinden sorumlu temsilcileri tarafından yazılmıştır. Mektuplardan ilki Kt 92/k 364 no.lu, ikincisi Kt 92/k 428 no.lu ve üçüncüsü de Kt 92/k 830 no.lu belgelerdir. Mektuplardan birisinde yabancıların Şalatuwar şehrinde, diğerinde ise Wahşuşana (Ankara yakınlarında olduğu düşünülmektedir) kentinden gelmelerinin beklendikleri belirtilmektedir.⁸⁰

Kt 92/k 364 no.lu ilk metin Şarrum-Su'en ve Aşşur-rabi'nin Şu-İştar'a gönderdikleri bir mektuptur. Mektubun ilk kısmında kaliteli bakırın fiyatının düşük olması ve bu yüzden bakır ticaretinin yapılamaması, bunun ancak yabancılar geldiğinde satılabileceği kaydedilmiştir. İkinci kısımda wabartum dairesi satın aldığı bir miktar kalayı geri istemesi konusundaki gelişmeler kaydedilmiştir. Metindeki ubrum/wabrum ifadesi başka bir bölge veya ülkeden bakır satın almak için gelecek olan tüccarları kastetmektedir.⁸¹

Kt 92/k 428 no.lu metinde ise 24-28. satırlarda geçen “wa-áb-rulá-šu i-ma-qá-at wa-áb-rilu KÜ.BABBARlu KÜ.Kİ a-ša-a-ma ú-šé-balá-am” ifadesinde “(Burada) yabancılar yoktur! Yabancılar geldiğinde altın ya da gümüş satın alacağım ve göndereceğim.” denilmektedir. Burada yabancılardan altın ya da gümüş alınacağı söylenmiş fakat onlardan neyi satın alınacağı belirtilmemiştir. Bu yabancılar Şalatuwar'dan beklenmektedir. Erol'a göre bu kent Kilikya bölgesinde ya da Batı Anadolu'da aranmalıdır. Metinde Şalatuwar'da oturan Asurlu tüccarlardan bahsedilmiyorsa, yalnız Asurlu tüccarlar değil, Anadolu tüccarların da Şalatuwar ve buranın batısında kalan Ege halkıyla ticari ilişkilerde buldukları düşünülmektedir.⁸²

Kt 92/k 830 no.lu metin Şarrum-Su'enin Şu-İştar'a göndermiş olduğu mektuptur. Bu belge hayli kırık durumdadır. Bu yüzden belgenin konusu pek anlaşılabilir değildir. Okunan kısımlarında ilk olarak Asānum isimli bir

⁷⁸ Erol, 2012: 2.

⁷⁹ Erol, 2015b: 88.

⁸⁰ Erol, 2015b: 88.

⁸¹ Erol, 2015b: 88-89.

⁸² Erol, 2015b: 91-93.

tüccarla ilgili bir konu ele alınmıştır. Sonrasında kalay satışı ile ilgili bilgiler verilmiştir. İlk iki metinde bakır satışının yabancılar olmadığı için gerçekleştirilemediği, bu metinde ise Damqāya isimli tüccarın nakliyesinde bulunan kalayın satılmasının yabancılar olmadığı için gerçekleştirilemediği kaydedilmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen yabancı tüccarlar Asurluların tekelinde bulunan kentlere yalnız bakır için değil, kalay alabilmek için de geldikleri açık bir sonuçtur.

Sonuç

Eski Anadolu'nun ticaret tarihinde Asurlu tüccarların önemli bir yeri vardır. Nitekim Eski Asur Dönemi'nde Mezopotamya'dan gelerek batıya, Akdeniz kıyılarına ve Anadolu'ya kadar ulaşan ticaret büsbütün Asur Krallığı'nın denetimi altına girmiştir. Bu durum Asurlu tüccarların çok geniş bir coğrafyada faaliyet göstermelerinin önünü açmakta idi. Bu bağlamda Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nı kapsayan yaklaşık 250 yıllık zaman diliminde Anadolu'da hüküm süren krallıklar arasında yapılan antlaşmalar ile ticari ilişkiler özgür bir ortamda yaşam alanı bulmaktaydı. Koloni Çağı adı verilen bu dönemde Anadolu'da hüküm süren krallar ve şehir beyleri saraylarının ihtiyacı olan kumaş, kalay ve benzeri malları elde etmek amacıyla Asurlu tüccarlara ticari ayrıcalık sağlamışlardır.

Asurlu tüccarların Anadolu'ya getirdikleri kalay, süs eşyaları, çok çeşitli kumaş ve dokuma ürünleri gibi ürünler bu ticaretin temel malzemesini oluşturuyordu. Tüccarlar bunları Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde oluşturdukları ve metinlerde adları "kārum" ve "wabartum" olarak kaydedilen yerlerde pazarlamışlardır.

Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticari münasebetlerin varlığını yazılı kayıtlara göre Akad döneminde başladığı görülür. Buna göre Kütahya yakınlarındaki Seyitömer Höyük'te bulunan silindir şeklindeki Akad mühürleri Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticari ilişkilerin varlığına önemli bir dayanaktır. Bununla beraber Akad Krallığı ile Anadolu arasındaki ticari ilişkilerin Asurlular derecesinde olduğunu söylemek için elimizde daha fazla kanıt bulunmamaktadır.

Çivi yazılı belgelere göre Halep'in yakınlarındaki Ebla Krallığı da Anadolu ile olduğu kadar Mısır, İran ve Güney Mezopotamya gibi coğrafyalarla ticari ve diplomatik ilişkiler kurmuş bir krallıktır. Ebla Krallığı'nın Anadolu ile olan ticari teması Türkiye ile Suriye sınırındaki alanlarda yoğunlaşmıştır. Ebla'daki saray belgeleri büyük çaplı diplomatik ve ticari ilişkilerin varlığına işaret etmektedir. Eski Asurca metinlere göre borç ödemelerinin yanında onların bakır satın almak için de Anadolu ile ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu durum Anadolu ile Mezopotamya arasındaki bakır ticaretinin sadece Asurlulara özgü olmadığını göstermektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu ile ticari ve diplomatik ilişkileri olan diğer iki krallık ise Amurrular ve Subartulardır. Amurruların Mısır ve Hitit arasında tampon bir ülke olmaları onların ticaretle ilgilenmelerini sağlamıştır. Subartu Krallığı ise kuzey Mezopotamya'da hüküm sürmüştür. Kültepe tabletlerinde çoğunlukla kumaşların üretim yeri, memleketi anlamındaki "Subartulu" ve "Subartu'dan" ifadeleriyle geçmektedir. Bu durum

Subartu Krallığı ile Anadolu arasındaki kumaş ticaretinin varlığına açık bir işarettir.

Menşei bilinmeyen yabancı tüccarlar ile ilgili olarak; Eski Asur ticaretinde tarafların yalnız Anadolu'yu ve Asurlu olmadığını çeşitli zamanlarda başka etnik unsurların da bu ticarete katıldığını düşünülmektedir. Bu tüccarların batı Anadolu'dan geldikleri yönünde fikirler mevcuttur. Bu metinler batıdan da ticaret için Anadolu'ya gelindiğini gösterir.

Asur Ticaret Kolonileri adı verilen dönemde Anadolu'da ticaretin büyük çoğunluğu Asurluların tekelinde bulunurken ayrıca Mezopotamya ve Suriye'den de tüccarların Anadolu'ya geldikleri görülmektedir. Akadlı, Amurrulu, Eblalı, Subartulu olan ve diğer menşei bilinmeyen tüccarların faaliyetlerine dair Asurlu tüccarlarınkine göre daha kısıtlıdır. Adı geçen döneme ait bulunan tabletlerin çoğu Asurlu tüccarların arşivlerine aittir. Tabletlerden diğer tüccarlarla ilgili bilgilere çok fazla ulaşılamamıştır. Asurlu tüccarlar haricinde kalan Akad, Ebla, Amurru ve Subartuların, Anadolu ile olan ticari ilişkileri hakkında ise yeterli kaynak olmadığından daha fazla değerlendirmede bulunmak mümkün görülmemektedir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, İ., 2000. "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar ile Yerli Halk Arasındaki İlişkiler", III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 2000.
- ALBAYRAK, İ., 2016. "Uşur-Şa-İştâr'ın Arşivinden Bakır Ticareti İle İlgili Bir Mektup", *Ahmet Ünal'a Armağan*, Ed.: Sedat Erkut-Özlem Sir Gavaz, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.25-33.
- ALPARSLAN, M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Kültürel Miras ve Turizm Açık Öğretim Programı, İstanbul.
- Ana Britannica 1992. "Ebla", C.7, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- BAHAR, H., 2013. *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, Konya.
- BAYRAM, S., 1990. "Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Wade İfadesi ve Çıkan Neticeler", X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986), Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- BİLGİN, N., 2015. "Seyitömer Höyük I", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BİLGİÇ, E., 1990. "Kapadokya Metinlerinde Ebla", XI. Türk Tarih Kongresi (I. Cilt), Ankara 1990.
- BOZKURT, N., 2010. "Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, S.2, ss.153-179.

- MEMİŞ, E. - BÜLBÜL, C., 2012. *Amurrular (Arapların En Eski Ataları)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.
- CELİK, H., 2014. *Eskiçağ'da Anadolu'da Dokuma (MÖ 1974-1719)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- DERCKSEN, J. G., 1996. *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, PIHANS 75, İstanbul-Leiden.
- DOĞAN, B., 2008. *Tarih Öncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- EROL, H., 2015b. "ina maqāt ubrī lu kapsam lu hurāşam ašamma...“YABANCILAR GELDİĞİNDE YA GÜMÜŞ YA DA ALTIN SATIN ALACAĞIM...”, *Cahit Günbattı'ya Armağan*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Sümeroloji Anabilim Dalı Yayınları, Ankara.
- EROL, H., 2015a. "Eski Asur Şehir Devletinin Ticari Tekelleşme Politikası", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/58, ss.425-443.
- EROL, H., 2012. "Bir Kültepe Metnine Göre Eski Asur Devrinde Subartu Bölgesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52/2, s.1-10.
- GÖKÇEK, G., 2015. *Asurlular*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- GÜNBATI, C., 2012. *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kültür Yayınları, Kayseri.
- GÜNBATI, C., 2018. "An EponymList (KEL G) from Kültepe", *Altorientalische Forschungen*, 35/1 ss.103-132.
- İPLİKÇİOĞLU, B., 2013. *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- KILIÇ, Y., 2012. "Çivi Yazılı Belgelerde Subartular", III. Uluslararası Türk Şöleni Bildirileri, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum.
- KÖROĞLU, K., 2006. *Eski Mezopotamya Tarihi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- KRAMER, S. N., 2002. *Sümerler*, (Çev. Özcan Buze), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KULAKOĞLU, F. - ÖZTÜRK, G., 2015., "New Evidence for International Trade in Bronze Age Central Anatolia: Recently Discovered Bullae at Kültepe-Kanesh", *Antiquity*, Vol: 89/343.
- KUZUOĞLU, R., 2007. *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KUZUOĞLU, R., 2016. "Anadolu'nun En Eski Yazılı Kaynaklarına Göre Faiz", Uluslararası Beşerî ve Doğa Bilimleri: Problemler ve Çözüm Arayışları Kongresi (7-9 Ekim 2016, Saraybosna), Saraybosna 2016.

- MICHEL, C. - GARELLI, P., 1996. "Heurts Avec une Principauté Anatolienne", *Festschrift für Hans Hirsch (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes)*, 86. Band, Wien 1996, pp.277-290.
- SEVER H., 1987. "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31/1-2, ss.421-428.
- SOYSAL, O., 2015. "Akkad Kralları Sargon ve Naramsin'in Anadolu Seferleri Konusunda Bazı Ayrıntılar", *Cahit Günbattı'ya Armağan*, Ed.: İ. Albayrak – H. Erol – M. Çayır, Ankara 2015, ss. 253-262.
- SOYSAL, O., 2017. "Sargon, Nür-Dagal/N ve Puruşhanda", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, Ed.: Süleyman Özkan – Halime Hüryılmaz – Atila Türker, Ege Üniversi, İzmir, s. 217-229
- ŞAHİN, H.A., 2004. *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (MÖ 1975-1725)*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri.
- VEENHOF, K. R., 1972. *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology*, BRILL, Leiden.
- VEENHOF, K. R., 2003. "The Old Assyrian List of Year Eponyms Corrections, Additions and its Chronological Implications", TTKY VI/64, Ankara.
- VEENHOF, K. R., 2011a. "Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu*, Ed.: Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, ss.30-39.
- VEENHOF, K. R., 2011b. "Eski Asur Kara Ticareti'nin Yapısı", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu*, Ed.: Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, ss.56-63.
- VEENHOF, K. R., 2017. *Kültepe Tabletleri VIII*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YİĞİT, T., 2000. "Akadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3-4/40, ss.13-28.